

Priča o
jednoj
knjizi

Miraš Martinović

Postoje knjige koje zavolite kao živo biće, kojima se divite kao božanstvu. Postoje knjige koje se bave životima i sudbinama umjetnika, ali postoje i sudbinske knjige, koje biraju čitaoce, osjećajući ih na velikim razdaljinama. Njihova energija se širi u talasima, koji nisu dodirljivi ni vidljivi, ali se osjećaju.

"Izvod iz knjige rođenih - priča o Danilu" Kišu Marka Thompsona, takva je knjiga, bez sumnje! Na gotovo šest stotina strana, autor se bavi djelom i životom Danila Kiša, vremenom u kome se ovaj veliki pisac ostvario, knjigama koje su ga odredile, prijateljima, i onima koji nisu znali da obuzdaju zavist.

Na neobičan način sam predosjetio ovu knjigu. Pročitao sam da je objavljena u izdanju beogradskog Clia. S knjigom sam stupio u vezu, a da je nijesam vidio.

S vremenom, koje je neumitno oticalo, sve više sam osjećao želju da pročitam Thompsonovu knjigu. Kada je moja radoznalost dostigla nivo koji ne trpi odlaganje, poslao sam poruku starom i dragom prijatelju Zoranu Hamoviću, koji četvrti vijeka uspješno vodi izdavačku kuću CLIO. Napisao sam kratko: "Radovao bih se Thompsonovoj knjizi". U svemu gospodin, nikad sa suvišnim riječima, nije odgovorio, knjiga je brzo stigla na moju hercegNovsku adresu.

Pisac odabranih

Odmah sam počeo sa čitanjem. Knjigu sam bukavino jeo, potvrda da je dobra knjiga - kao dobra hrana. U Jovanovoj Apokalipsi, andeo jede svitak ispisanim slovima. Uvijek sam bio začuđen pri pomisli na to. Konačno mi je postalo jasno značenje, te uvijek za mene zbnjujuće sintagme, kojom se definiše jedna, čini se, nesuvisla, no moguća radnja - jedenje knjige.

Mark Thomspon je napisao genijalnu knjigu. Kakvu bi mogao samo da napiše njen junak.

Thompson je velemajstorski iskoristio Kišov tekst "Izvod iz knjige rođenih" na dvije i pol stranice kojim uvodi čitaoa u knjigu.

Pasuse iz "Izvoda", uzima kao moto za poglavljja, stavljajući ih kao znakove pored puta, kojim će putovati kroz Kišovo djelo, život, i vrijeme, koje ga je označilo u zemaljskim granicama. Nigdje se život pisca i njegovo djelo nijesu poistovjetili kao u slučaju Kiša.

Primjer totalnog poistovjećivanja pisanja i života. Branko bi rekao: Isto je pevati i umirati!

Poput arheologa koji zna posao, Thompson prvo locira sonde, a onda je duboko kopa - u Kišovo djelo, u njegovu metafiziku, i zemaljske ličnosti i događaje, koji su to vrijeme obilježili, skenirajući sve ožljike, utisnute na Kišovo lice, dešifrujući njegovu sudbinu.

Djelo kao svemir otvoreno

O knjizi britanskog pisca i historičara Marka Thompsona "Izvod iz knjige rođenih"

Bavio se stvarnim događajima i njihovim sjenkama, koje ostaju i nakon što događaji minu. Konkretnim piscem, i njegovim dvojnikom, koji i danas živi, umnožavajući sudbinu.

Ukrštajući događaje i sudbine, Thompson stvara originalno djelo. Knjigu različitih formi: svjedočanstvo, antropološki esej, poetska meditacija, estetski traktat, roman ili nacrt romana... Neku vrstu enciklopedije, čije odrednice nijesu poredane ni po kakvom unaprijed utvrđenom sistemu, i redu. Upravo to, u ovoj knjizi, uspostavlja poredak.

Poput sunčanih časovnika poglavlja Thompsonove knjige mjere sopstvene sjenke, baš kao u Kišovim tekstovima, gdje sve dobiva posebne oblike, i beskrajne živote. Kišov tekst ima sjenku, koju treba dešifrovati, kako bi shvatili smisao napisanog. Tekstovi šifrirani, kao tekst Kabale i svetih hebrejskih spisa. Ko je čitao te sjenke shvata ga na pravi način.

Kiš je pisac odabranih.

Pero je je umakao u metafiziku, u esenciju života i puninu smrti. Kretao se opasnom graničnom linijom, operišući u zoni bogova i demona. Poput Dantea. Vatra pakla je obojici prjalala lice. Prezimali su Raj, znajući da su raje-vi vještački.

Kiša ne treba prisvajati. Svaki mogući pokušaj dovela u smiješan položaj one koji pokušaju. Divio se i pisao: "Nabokov je jedini pisac koji zaslužuje epitet svjetski". Kiš je pisac koji nosi isti epitet.

Susan Sontag ga uvršćuje među tri najbolja pisca na svijetu.

Nadine Gordimer kaže da je on "genije konkretnog vremena, iskustva i mjesta." "Ima boljih pripovjedača od Danila, ali nema boljih stilista", kaže Brodski. A pjesnik Milišić, Danilov prijatelj, doživljava ga "nezamislivim ili, istinu govoreći, jedva zamislivim".

Diego Pires

Danilo je želio da se nastani u Dubrovniku, da funkcioniše na relaciji Pariz-Dubrovnik. Prostorno, i više od te odrednice, u tom slučaju bila bi mu bliska Crna Gora. U Dubrovniku ga je čekala zanimljiva - moguća tema njegove buduće knjige - sudbina srednjovjekovnog pisca, njegova sudbina, u neku ruku. Diego Pires (1517 - 1599.), portugalski Jevrej in pobjegao je od inkvizicije, prešao u hrišćanstvo. U Salamici studira medicinu, selio se u Antwerpen, pa u Italiju. Godine 1555. progon konvertita na hrišćanstvo u Ankoni vodi ga na drugu obalu Jadranskog mora, u Raguzu, današnji Dubrovnik, gdje je progon Jevreja prekinut. Ponovo se vraća judaizmu, uzima ime Isajja Kohen ili

Koen. Živi u Dubrovniku, kao učitelj i pisac, na latinskom piše djela, u slavu izgubljenog zavičaja i novostecenog dubrovačkog doma. Posljednje godine provodi u getu. Sadržan je na jevrejskom groblju. Pires je bio poznat kao Didacus Pyrrhus Lusitanus i Jakobus Flavius Eboensis, ili Didak Pir.

Bio je to "projekat iz snova", kaže Pascal, u kome su se kombinovali motivi egzila, jezika Dubrovnik, progona, judaizma i poezije. Stvoeren za Danila. Nažalost, napisao je nekoliko pripremnih stranica na srpskohrvatskom i mađarskom, prevod Pirove pjesme "Jedinoj buvi" i mali inventar slika iz Pirovih stihova. To je bilo sve. Nijedan pisac nije napisao knjigu koju je sanjao. Najveća djela ostaju u snovima. Tako je bilo sa Kišovim zamišljenim djelom. San i nekoliko skica...

Bez želje da ga bilo na koji način

prisvajam kao mogućeg crnogorskog pisca, usuđujem se reći: Crna Gora je prisutna u njegovom djelu. Razmišljao je da napiše roman o Cetinju iz vremena ambasada, bilo ih je mislim u nekom vremenu četrnaest. Odustao je, s obrazloženjem da bi takva knjiga mogla podsjećati na Andrićevu "Travničku hroniku".

Teško je napisati knjigu s crnogorskim nasljeđem, kao podtekstom. Grčko nasljeđe, sa kojim se napajao veliki pjesnik Seferis (koji kaže: kroz mene diše tradicija stara dvije i po hiljade godina i jezik koji traje mnogo duže) više odgovara Kišovom senzibilitetu.

Darelova Aleksandrija, njemu treba takav grad.

Thompson dobro primjećuje kada kaže: "Vjerovatno su čvrsti klišeji oko Njegoša zadržavali Kiša da se anagažuje sa njegovim djelom", potkrepljujući ovu misao tezom: Moguće je da je, kao i savremeni

crnogorski pjesnik Jevrem Brković mislio da su djela Njegoša i Marka Miljanova "ne toliko knjige za čitanje, koliko neka vrsta monotonih domaćih Biblija za učenje napamet".

Stanko Cerović ga je nagovarao da pročita "Primjere čojstva i junaštva" Marka Miljanova, taj jedinstveni kodeks, nastao u vremenu kada je čojstvo dostiglo najviši stepen spajanja sa junaštvom (a takvo čudo desilo se na kamenitom parčetu crnogorske zemlje, dvije i po hiljade nakon grčkog čuda!). Pročitao je "Primjere", sjeća se Cerović, bio zadivljen konciznošću rečenice i jasnoćom onoga što samouki autor (kao nepismeni grčki general Makrijanos, čijim se "Memoarima Seferis" divio bez ostatka!) u knjizi opisuje. Danilo je jasnoći težio čitavog života: u romanu, eseju, zapisu... svaka rečenica zvuči kao molitva. Posvećenik riječi, čarobnjak koji čara...

Njegošev "Testament"

Jedne večeri ranih osamdesetih u Parizu, otimajući ga od nacionalističkih intelektualaca pasionirani zagovornik Njegoševog genija, a nakon što je shvatio da Kiš ne zna za Njegošev "Testament", Cerović ga je čitao naglas.

Kiš je bio zanesen uzvišenim, polupagan-skim oproštajem sa svijetom, koji je Njegoš napisao u jednom dahu. Bio je zaprepasten što ranije nije znao za taj tekst, kaže Stanko: "Bjesnio je protiv jugoslovenskog sistema obrazovanja, protiv naših glupih kritičara i pisaca koji se nisu pobrinuli da se takav tekst izučava širom zemlje".

Htio je da ga odmah prevede na francuski, u stihovima, kako bi mu sačuvao ritam. Ali je brzo odustao, rekavši Stanku: "Njegošev herojski etos nemoguće je prevesti".

A što se tiče "Testamenta", u Crnoj Gori se po tom pitanju ništa ne mijenja, stanje je isto, ne izučava se, nema ga ni u jednom udžbeniku. Samo rijetki za taj testament znaju.

Danilo je pisao testamentarno, zato mu se dopao Njegošev "Testament". U testamentima nema suvišnog. On je to znao, pa je u tom duhu i radio. Ukupno njegovo djelo diše kao lozinka - vječite borbe, protiv zla. Kao i Njegoševo.

Među Crnogorcima Kiš je imao brojne prijatelje. Na jednoj fotografiji koja je objavljena u ovoj knjizi, čuveni je crnogorski kvartet: Pavle Đonović, Boško Mijanović, Milan Beli Popović i Danilo.

Blizak sa Danilom, bio je Marko Špadijer koji, kada je došao u Beograd da studira svjetsku književnost, kaže: "Danilo je već bio le-

genda", a u tekstu napisanom nakon Danilove smrti, izriče fantastičnu konstataciju "sa Kišom je otišla još jedna vavilonska biblioteka", čime definiše na najbolji način djelo ovog pisca.

Oduševljen Thompsonovom knjigom prenio sam brojnim prijateljima: Jevremu Brkoviću u Podgoricu, Bošku Mijanoviću na Cetinju, koji je s Danilom bio blizak prijatelj, cimer i kum. Boško mi je poslao tekst "Povratak vremena" (Sjećanje na Danila Kiša), neprocjenjivo svjedočanstvo. Nagovaram ga da nastavim s prisjećanjima, da napiše knjigu "Sjećanje na Danila". Možda bi baš tako mogla da se zove.

Javio sam Matvejeviću, u Zagrebu, prisutnom u Thompsonovoj knjizi sa citatima i fotografijama, njegovom odbranom Kiša. Kada su na njega krenuli napadi, povodom "Grobnice za Borisa Davidovića", Matvejević ga je branio, znao da ga brani. Rekao da će zamoliti nekog od beogradskih prijatelja da mu knjigu pošalje. U telefonskom razgovoru od prije nekoliko dana, Bato Tomašević, autor čudesne crnogorske epopeje "Orlov krš", rekao mi je da je Thompson bio kod njega u Londonu, i poklonio mu lijepe opremljeno englesko izdanje svoje knjige.

Kontaktirao sam Milišićevu suprugu, poznatu beogradsku slikarku Jeleni Trpković. Ona i Milan su se, ranih osamdesetih, družili u Dubrovniku sa Danilom i Paskalom. Milana će '91. ubiti grananta, prilikom agresije na taj grad, Jelena se vratila u Beograd, gdje se bavi profesurom i slikanjem. "Thompson je dugo i predano radio, zato je knjiga takva", rekla je. I Mirjana Miočinić je slično mišljenje podijelila, u pismu, dok sam pisao ovaj tekst.

Poznati slikar Dimitrije Popović u knjizi priča "Smrt Danila Kiša", sjeća se kroz istoimenu priču susreta sa Kišom na Cetinju i u Parizu. Ista priča će, obogaćena novim fikcijsko - dokumentarnim detaljima, biti objavljena u knjizi "Lavirinti sjećanja", u kojoj će se pored Kiša, naći Cioran, Ranko Marinković i druge značajne ličnosti sa kojima je Popović prijateljevao i sarađivao.

Eto, koliko ljudi može da pokrene jedna knjiga, koja se završava fotografijom Kišove pisaće mašine, nakon koje slijedi bogat pregled literature, koju je Thompson koristio. U knjizi su dragocjene fotografije, faksimili dokumenata.

Šta reći na kraju? Beskrajno hvala Marku Thompsonu za ovu knjigu, Izdavačkoj kući Clio, koja ju je objavila, Muharemu Bazdulju, što ju je izvanrednim prevodom učinio dostupnom našem čitaoa.

Bazdulj uvijek obrađuje dobrim novinskim tekstom, koliko i sopstvenom literaturom. Ovoga puta, ta radost, ili milost uobličjenja - kako je Danilo znao reći, neizmjerne je.

Danilo bi, vjerujem, potpisao ovu knjigu.

Ukrštajući događaje i sudbine, Thompson stvara knjigu različitih formi: svjedočanstvo, antropološki esej, poetska meditacija, estetski traktat, roman ili nacrt romana